

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Факультет психології
Кафедра філософії, соціології та релігієзнавства

Філософсько-методологічне обґрунтування теми дисертаційного дослідження
на тему: «Ідея гідності у творчості Аврелія Августина
(філософсько-психологічний аспект)»

аспіранта I року навчання
зі спеціальності 033 Філософія

Білінського Віктора Романовича

Івано-Франківськ
2020 р.

У вступі роботи визначено:

1. **Актуальність дослідження**, яка обумовлена тим, що незважаючи на науково-технічний прогрес, високий рівень матеріального добробуту, доступну початкову, середню та вищу освіту, в Україні та в усьому світі відбувається зміна моральних цінностей. На першому місці зараз стоять такі матеріальні цінності як: багатство, влада, статус та ін. На жаль, духовні цінності такі як: щастя, любов, справедливість, добро, жертовність, щедрість, гідність та ін. стоять нижче матеріальних цінностей, і є недооціненими. Люди в ХХІ ст. судять ближніх по одягу, дорогій машині, кількості грошей в гаманці, багатому будинку і тощо. Така проблема спостерігається не лише в Україні, але і в інших добре розвинених країнах світу, де процвітає капіталізм, бюрократія, корупція, несправедливість, експлуатація бідних багатими, і всі шукають вигоду, навіть роблячи добрі справи. За добрими вчинками, допомогою, благодійністю та щедрістю криється бажання власної вигоди та егоїзм.

Однією з важливих проблем сьогодення є втрата людиною почуття гідності та власного достоїнства. Заради грошей, влади, статусу, власної вигоди та задоволення власних егоїстичних та меркантильних бажань друг готовий зрадити друга, жінка зраджує своєму чоловікові, батько покидає своїх дітей і дружину, діти відрікаються від своїх стареньких батьків, заробітчани полишають свою Батьківщину і відрікаються від спадку предків, забувають про жертву, яку принесли їхні діди і прадіди, щоб вони жили вільно і безтурботно, тощо. Тому саме в наш час особливо актуальною постає творчість Аврелія Августина, який у своїх творах піднімав не лише такі важливі проблеми як: теодицея, свобода волі та вибору людини, кінця історії та її напередвизначеності Богом, час, але й проблему гідності, яка на його думку була дарована людині Богом. Саме в наш час, коли відбувається занепад моральних цінностей творчість Аврелія Августина є по справжньому актуальною та важливою. Варто переосмислити та по новому поглянути на творчість філософа, з точки зору людини ХХІ та проаналізувати філософсько-психологічний аспект розуміння ідеї гідності у творах Августина Блаженного, що і є метою даного дослідження.

Історико-філософський вимір дослідження ідеї гідності, як вона репрезентована мислителями від минулих часів, привертав увагу таких відомих українських та зарубіжних дослідників, як Сергій Аверінцев [1], Даріо Антісері [11], Рубен Апрусян [7], Гела Бандзеладзе [2], Аарон Барак [13], Ігор Гоян [3; 4; 14], Оксана Гришук [5], Павло Гуревич [6], Абдусалам Гусейнов [7], Максим Дойчик [8; 9], Тетяна Продан [10], Джовані Реале [11], Марина Савельєва [12] та інші.

Попри наявність чималого масиву наукової літератури, у якій прямо чи опосередковано розглядається ідея гідності, в сучасному соціогуманітарному дискурсі відчувається потреба у системному дослідженні філософсько-психологічного аспекту розуміння ідеї гідності у творчості Аврелія Августина.

2. Об'єктом дослідження є етико-антропологічна спадщина Аврелія Августина.

3. Предмет дослідження – філософсько-психологічний аспект розуміння ідеї гідності у творчості Аврелія Августина.

4. Метою дисертаційного дослідження є виявлення особливостей філософсько-психологічної концептуалізації ідеї гідності у творах Аврелія Августина.

5. Завдання дослідження:

- проаналізувати ідейні джерела та теоретико-методологічну основу дослідження;
- уточнити своєрідність тлумачення ідеї гідності в сучасному інтелектуальному дискурсі;
- виявити своєрідність розуміння гідності людини Аврелієм Августином у порівнянні з її античною інтерпретацією;
- з'ясувати особливості розуміння Аврелієм Августином причин втрати людської гідності;
- визначити специфіку розуміння Аврелієм Августином основних шляхів відновлення втраченої людиною гідності;
- виявити взаємозв'язок між августинівськими концептами гідності та свобода;

- розкрити зміст та основні принципи осмислення Аврелієм Августиним ідеї гідності у контексті відношення «людина – Бог»;
- зрозуміти, чому на думку Аврелія Августина, гідність та смиренність перед Богом не суперечать один одному;
- показати роль та місце творчого доробку Аврелія Августина у процесі концептуалізації сучасного тлумачення гідності.

6. Наукову новизну дисертаційного дослідження, яка полягає в тому, що в даному дослідженні було вперше проаналізовано філософсько-психологічний аспект ідеї гідності у творчості Аврелія Августина, визначено місце цієї ідеї у його філософській системі; показано роль та місце даного творчого доробку Аврелія Августина у процесі концептуалізації ідеї гідності в подальші історико-філософські періоди, зокрема в наш час.

7. Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в можливості використання матеріалів дисертаційного дослідження для написання наукових статей, тез, підручників, монографій, навчальних посібників, для підготовки до читання лекцій з курсу філософії та етики.

8. Методи дослідження. З огляду на те, що людська гідність розглядається як сутнісна риса людини, яка визначає своєрідність моральної свідомості та основні принципи людського співжиття, дослідження особливостей її розуміння в творчості Аврелія Августина може здійснюватися в межах антропології, етики, соціальної філософії та соціології, у правознавстві та релігієзнавстві тощо, тому провідну роль у дисертаційній роботі відіграв *міждисциплінарний* підхід, який в рамках історико-філософського дослідження передбачає не тільки синтез норм (або правил) дослідження чи техніки дослідницької роботи з джерелами, а й теоретичні ідеї і принципи, що визначають шляхи дослідження об'єкта. Не менш важливе значення у процесі історико-філософської реконструкції ідеї гідності в творчості Аврелія Августина має принцип *об'єктивності*. Завдяки йому зводиться до мінімуму суб'єктивна інтерпретація поглядів Аврелія Августина, викладених у його творах. Особливого ж значення цей принцип набуває в процесі історико-філософського

дослідження антропологічної та етичної проблематики, яка, поряд з іншим, є формою саморефлексії та самопізнання.

Водночас у процесі дисертаційного дослідження використовувалися принципи *історизму* (розгляд ідеї гідності у творчості Аврелія Августина з урахуванням конкретних соціокультурних умов тієї чи іншої епохи, в динаміці її змісту, в її зумовленості та взаємозв'язку з іншими ідеями тощо), *системності* (аналіз ідеї гідності як складової філософських систем зі своїми закономірностями становлення та розвитку), *цілісності* (всебічне вивчення явищ і процесів, особливостей їх функціонування, взаємозв'язку, відношення і взаємодії з погляду єдності їхніх передумов, а також значення для розвитку філософської теорії) і *критичності* (аргументований аналіз філософських уявлень Аврелія Августина про гідність з одночасним усвідомленням, що вони можуть тільки певною мірою потенційно нести у собі зміст абсолютної істини та містити не тільки сильні, а й слабкі моменти, які потребують виявлення та об'єктивної, неупередженої оцінки).

Цілісну історико-філософську реконструкцію ідеї гідності у творчості Аврелія Августина забезпечила єдність *культурно-історичного* та *парадигмального* підходів, які дають можливість усвідомити особливості тлумачення гідності в певний історичний період, в його особливих соціокультурних середовищах.

У ході дослідження було використано філософські та загальнонаукові методи пізнання. Застосування теоретико-методологічного аналізу філософської та богословської літератури дозволило виокремити основні ідеї, поняття та концепти філософів та богословів, які займались дослідженням проблеми гідності та різних аспектів її прояву. Метод синтезу допоміг узагальнити основні ідеї та концепти мислителів різних епох, а також філософські ідеї Августина щодо проблеми гідності, а також зробити висновки до кожного з підрозділів та розділів дисертаційного дослідження та підвести підсумок по всьому дисертаційному дослідженню.

Застосування таких загальнонаукових методів пізнання, як *дедукція* (що допомогло надати авторському погляду послідовності та простежити цікаві причинно-наслідкові зв'язки), *індукція* (що дало змогу, вивчивши окремі міркування

Аврелія Августина, викладені в його працях, узагальнити їх на рівні філософських концепцій, тенденцій чи парадигм та дійти до певних висновків.) та *аналогія* (у випадку проведення порівняння та виявлення на підставі цього спільного та відмінного, інваріантного та інноваційного), дало змогу реалізувати історико-філософську реконструкцію розуміння ідеї гідності у творчості Аврелія Августина. Оскільки його погляди часто були неоднозначними, а часом і дискусійними, це спонукало використовувати й такі загальні філософські методи пізнання як діалектичний, герменевтичний, феноменологічний, категоріальний, компаративний, а також лінгвістичний метод контекстуального аналізу. *Діалектичний метод* допоміг виявити виявлені суперечності в поглядах, ідеях та думках Августина Аврелія щодо проблеми гідності. Застосування методу *герменевтики* уможливило історико-філософську інтерпретацію з урахуванням ціннісних та наукових параметрів соціокультурних обставин формування ідеї гідності у творчості Аврелія Августина. *Феноменологічний метод* дозволив побачити гідність як важливий трансісторичний духовно-моральний феномен. Завдяки методу *категоріального аналізу* вдалося з'ясувати сутнісне значення категорії гідності та її взаємозв'язок з іншими ключовими категоріями філософії, як-от істина, добро, краса, справедливість, благо, доброчесність, свобода, любов. Проведення *компаративного аналізу* дало змогу порівняти філософські ідеї та думки щодо проблеми гідності античних мислителів та трактування гідності людини Августин Блаженим, а також виявити спільне та відмінне в їхніх поглядах на проблему гідності. На підставі *лінгвістичного методу контекстуального аналізу* здійснювалося контекстуальне уточнення значень певних висловлювань і застосованих термінів. Окрім того, застосування *біографічного методу* дало можливість прослідкувати вплив життєвих обставин, оточення та приналежність до ранньохристиянських єретичних сект, зокрема маніхейів, на становлення Августина Блаженного як християнського філософа та богослова, а також вплив на розвиток та становлення його філософських ідей, поглядів та думок.

9. Структуру роботи, яка складається із вступу, трьох розділів (кожен з них містить підрозділи), висновків до кожного розділу, загальних висновків і списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження; виокремлено об'єкт і предмет дослідження, унаочнено теоретико-методологічні засади дослідження, сформульовано мету, завдання, наукову новизну, які будуть винесені на захист, розкрито практичне значення роботи; буде подано інформацію про публікації й апробацію дослідження, висвітлено структуру дисертації.

У першому розділі – **«Джерела, історіографія та методологія дослідження»** розглядаються джерела, історіографія та методологічна основа дослідження. З цією метою розкривається зміст основних понять, винесених у назву дослідження, здійснюється критичний аналіз джерел за темою дисертації, розкриваються основні підходи до осмислення ідеї гідності у сучасній науці.

У першому підрозділі – **«Ідейні джерела та теоретико-методологічна основа дослідження»** аналізуються ідейні джерела та витoki поняття гідності, як її розуміли філософи різних історичних епох: Античності, Середньовіччя, Відродження, Нового часу, Просвітництва, представники німецької класичної філософії та некласичної філософії. Також обґрунтовується теоретико – методологічна основа даного дослідження, дається визначення основним поняттям та термінам, які вживаються в дослідженні. Разом з цим здійснюється критичний аналіз джерел за темою дисертації.

У другому підрозділі: **«Тлумачення гідності в сучасному інтелектуальному дискурсі»** розкриваються основні підходи до осмислення ідеї гідності в таких науках як: філософія, етика, психологія, релігійна філософія та ін. Також розглядається історико-філософський вимір дослідження ідеї гідності, як вона репрезентована такими відомими українськими та зарубіжними дослідниками, як Сергій Аверінцев, Даріо Антісері, Рубен Апресян, Гела Бандзеладзе, Аарон Барак, Ігор Бичко, Михайло Гарнцев, Ігор Гоян, Павло Гурєвіч, Максим Дойчик,

Анрі Марру, Віктор Малахов, Марек Печов'як, Тетяна Продан, Джовані Реале, Марина Савельєва, Джон Фініс, Ірвін Ялом та інші.

У третьому підрозділі: **«Почуття власної гідності як суб'єктивне відображення морального ідеалу особистості у творчості Аврелія Августина»** розглядається почуття гідності людини як суб'єктивне відображення морального ідеалу у філософії Августина Блаженного. Аналізуються різні аспекти гідності людини, пояснюється чому гідність має виступати моральним ідеалом особистості, а також якою має бути гідна людина на думку Августина.

У другому розділі: **«Антиномічний вимір гідності людини у філософії Аврелія Августина»** досліджується творчість Августина Блаженного та дається аналіз його розуміння поняття гідності, розглядаються різні аспекти гідності, але акцент робиться саме на філософсько-психологічному аспекті даного поняття.

У першому підрозділі: **«Свобода волі як принцип гідності людини»** розглядається співвідношення свободи та гідності, їх взаємодія та співіснування. Також пояснюється, чому гідність неможлива без свободи, дається відповідь на важливе питання: Чи збереже людина свою гідність якщо її свобода обмежена Богом?, а також Чим суспільство принижує людську гідність?

У другому підрозділі: **«Аврелій Августин про причини втрати людиною гідності»** аналізуються причини та наслідки втрати людиною гідності. Розглядаються твори Августина Блаженного, в яких він ґрунтовно виклав своє розуміння ідеї гідності людини. Пояснюється чому людина втратила гідність, чому Бог дарує гідність не всім, а також чому гідність є не просто однією з моральних чеснот людини, а даром Божим.

У третьому підрозділі: **«Божественна та людська гідність»** розглядаються божественна та людська гідність, їхній взаємозв'язок, взаємодія та співіснування. Пояснюється різниця між божественною та людською гідністю, а також розглядаються спільні та відмінні риси.

У третьому розділі: **«Екзистенційна визначеність шляхів відновлення втраченої гідності»** розглядаються екзистенційний аспект гідності, шляхи повернення людиною втраченої гідності. Обґрунтовується важливість смирення,

праведного життя, дотримання заповідей Божий, покаяння та аскези для відновлення гідності та повернення божественності, яку людина втратила після гріхопадіння.

У першому підрозділі: **«Покаяння та аскеза як важливі умови відновлення гідності людини»** обґрунтовується важливість молитви, покаяння, аскези, саморефлексії та самопізнання для відновлення гідності людини та зв'язку з Богом, який вона втратила після гріхопадіння. Також розглядаються різні види молитовних практик та аскези, їхні спільні та відмінні риси.

У другому підрозділі: **«Гідність та смирення людини перед Богом»** розглядається співвідношення гідності та смирення, пояснюється чому смирення перед Богом не суперечить гідності людини і не принижує достоїнства людини. Також розглядається можливість співіснування та взаємодії гідності та смирення. Дається відповідь на питання: Чи може бути людина гідною якщо вона проявляє покору та смирення перед Богом?

У третьому підрозділі: **«Роль Церкви у формуванні почуття власної гідності людини та здійсненні її призначення»** розглядається роль Церкви у формуванні почуття гідності людини та спасіння її душі. Обґрунтовується важливість Церкви для відновлення гідності людини, покаяння, спасіння її душі, відновлення зв'язку з Богом та повернення святості та досконалості, якими людина володіла до гріхопадіння.

ВИСНОВКИ (прогнозовані висновки)

У результаті дисертаційного дослідження, було сформовано ряд висновків. Основні з них такі:

1. Проблематикою гідності вперше почали займатися античні філософи: Сократ, Платон та Арістотель. В середньовіччі дану проблему розробляли Августин Блаженний, Тома Аквінський та ін. В епоху Відродження роздуми про гідність можна зустріти в творах Джорджано Бруно, Ніколо Макіавеллі, Данте Алігері та ін. В період Нового часу проблемою гідності цікавилися такі мислителі як: Френсіс Бекон, Рене Декарт, Джон Локк та ін. В епоху Просвітництва проблему гідності розглядали Вольтер, Жан

Жак Руссо, Дені Дідро та ін. Також даним питанням займалися представники німецької класичної філософії: Емануїл Кант, Георг Гегель, Фрідріх Ніцше та ін.

2. У сучасній гуманітарній науці є багато підходів, в межах яких розглядається поняття гідності. Представники кожного з підходів розглядають дане поняття по-різному. Одні розглядають поняття гідності в контексті економіки, і застосовують його для позначення мінової вартості та/ або позитивного виміру, що належить як об'єкту, події (номінал монети, товару, гідна праця, гідна винагорода), так і суб'єкту. Інші застосовують поняття гідності для позначення статусу та суспільної значимості особистості, яка найчастіше виступає засобом суспільної оцінки діяльності та вчинків окремого індивіда.
3. Моральним ідеалом особистості та християнина, на думку Августина Блаженного є Ісус Христос, оскільки він був чесним, справедливим, добрим, смиренным, терпеливим, милосердним, люблячим, тому кожен християнин має прагнути бути схожим на нього. Без гідності неможливо досягнути морального ідеалу, а гідність може повернути тільки Бог, через благодать.
4. У філософії Августина Блаженного гідність розглядається як дар Божий, який людина може отримати тільки через Божу благодать, тобто людина не може набути цю моральну рису самостійно, без допомоги Бога. Після гріхопадіння Адам та Єва втратили частинку божественності та гідність, якою вони володіли після створення Богом. Отже, причиною втрати гідності став гріх, і як наслідок людина стала злою і негідною. Повернути гідність може тільки Бог, через свою благодать, яка дається Богом через Святі Тайни, тобто без Церкви неможливо отримати благодать та повернути гідність.
5. Після гріхопадіння гідність людини стала спотвореною злом та гріхом, людина стала злою і почала бунтувати перед Богом, перестала підкорятися Божій волі. До гріхопадіння гідність людини полягала в володінні

моральними якостями: добротою, любов`ю, смирення, щедрістю та ін. Після того, як Адам та Єва вчинили гріх їхня гідність спотворилися, і вже полягала не в моральних якостях, а в статусі, грошах, владі та авторитеті. Бог розглядає гідність не так, як людина, тому неможливо бути гідною і перед людьми і перед Богом.

6. Смирення не суперечить гідності, оскільки гідність християнина відрізняється від гідності звичайної людини, оскільки одним з аспектів християнської гідності є покора та смирення перед Богом. Небесний Творець створив весь світ, всіх живих істот, в тому числі людину, він правитель всього світу, найвища, наймогутніша та найдосконаліша сутність, Бог ідеальний та безгрішний, тому коритись його волі не суперечить гідності християнина, а навпаки, це велика честь та щастя виконувати Божу волю.
7. Одним з аспектів гідності людини є свобода волі та вибору. Неможливо бути гідним без свободи. Але Бог, на думку Августина обмежує свободу людини для її ж блага, оскільки після гріхопадіння воля людини стала злою. Оскільки Бог є наймудрішим та найдобрішим, людина нічого не втрачає підкоряючись Божій волі, навіть якщо це обмежує її свободу, вона не буде в програвшій, оскільки Бог винагороджує вірних йому та смиренних серцем.
8. Покаяння, аскеза та молитва можуть допомогти людині очиститися від гріхів, відновити свій зв'язок з Богом та спасти свою душу. Без смирення, покори та визнання своїх гріхів, роботи над собою та самовдосконалення неможливо повернути втрачену гідність та частинку божественності, якою володіли перші люди після створення.
9. Церква відіграє важливу роль у справі спасіння людства та повернення втраченої гідності, оскільки тільки в ній є Святі Тайни, завдяки яким людина може очиститися від гріхів, прийняти тіло і кров Ісуса Христа, покаятися у своїх гріхах та відновити зв'язок з Богом, який був втрачений

через гріхи. Лише за цієї умови людина може повернути свою гідність, тому роль Церкви є дуже важливою.

Список використаних джерел:

1. Аверинцев С. Судьбы европейской культурной традиции в эпоху перехода от Античности к Средневековью. Из истории культуры Средних веков и Возрождения. Москва: Наука, 1976. С. 17–64.
2. Бандзеладзе Г. Д. О понятии человеческого достоинства. Тбилиси: Мецниереба, 1979. 108 с.
3. Гоян І. М. Історико-філософська рефлексія психологізму: на перетині філософії і психології: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. 360 с.
4. Гоян И.М., Дойчик М.В. Милосердие как проявление достоинства личности / М.В. Дойчик. Социальное воспитание. Научный журнал. Витебск. 2014. №2 (4). июль-декабрь. С. 37 – 45.
5. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект. Київ: Атіка, 2007. 432 с.
6. Гуревич П. С. Философская антропология. 2-е изд., стер. Москва: Омега-Л, 2010. 607 с.
7. Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. Этика. Москва: Гардарика, 2000. 472 с.
8. Дойчик М. В. Антиномічний вимір гідності людини у християнській філософії Аврелія Августина. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2013. Вип. 75 (8).
9. Дойчик М. В. Ідея гідності в історії європейської філософії: монографія. Видання 2-ге, доповнене. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2018. 394 с.
10. Продан Т.П. Феномен людської гідності: від чесноти до прав людини // Практична філософія. Київ, 2016. Вип. 2 (60). С. 50–57.
11. Реали Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. В 4 т. Античность и Средневековье. Санкт-Петербург: Пневма, 2003. 688 с.

- 12.Савельева М. Ю. Миф и рациональность в логике исторического становления понятия «достоинство». Практична філософія.Науковий журнал. 2018, № 3 (69). С. 79–91.
- 13.Barak A. Human Dignity. Cambridge University Press, 2015. 360 p.
- 14.Hoian I. Axiological aspects of moral and legal decision-making. Anthropological Measurements of Philosophical Research. 2019.